

Boško Marijan (1956. - 2014.)

Opaka i česta bolest današnjeg vremena uzela je, poslije nekoliko godina liječenja, život arheologa Boška Marijana u njegovoj 58. godini. Vrijeme nosi ovozemaljski zaborav ili potiskivanje u individualnom i kolektivnom pamćenju, pa napisati nekrolog dragom i zaslužnom čovjeku jedino je što preostaje u takvoj situaciji. S obzirom na to da sam s Boškom bio prijatelj od svoje rane mladosti, osjećam dužnost i obvezu da na njegovu ličnost, život i djelo podsjetim sve one koji su ga poznavali, odnosno uputim sve one koji ga nisu imali priliku izravno upoznati.

Boško Marijan rođen je 15. ožujka 1956. u Priluci kod Livna, gdje je završio osnovnu školu, dok je gimnaziju završio u Livnu. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu studirao je jednopredmetnu arheologiju gdje su mu predavali ugledni profesori Stojan Dimitrijević (prethistorijska arheologija starijih razdoblja), Nives Majnarić Pandžić (prethistorijska arheologija mlađih razdoblja), Duje Rendić-Miočević (antička provincijalna i starokršćanska arheologija, antička epigrafija i antička numizmatika), Marin Zaninović (klasična arheologija), Milan Prelog (srednjovjekovna povijest umjetnosti i arheologija), Mate Suić (povijest starog vijeka) i Nada Klaić (hrvatska povijest ranog srednjeg vijeka). Kao student sudjelovao je 1977. i 1978. sa svojom generacijom na opsežnim zaštitnim arheološkim iskopavanjima višeslojnog prethistorijskog naselja i rimskoga grada *Cibalae* u Vinkovcima, koja su tada bila najveća arheološka terenska škola u Hrvatskoj. Diplomirao je 1979. na temi arheološke topografi-

je Livanjskog polja. Iste je godine sudjelovao na iskopavanju paleolitičkog staništa u pripečku Badnju kod Borojevića u okolici Stoca pod vodstvom Đure Baslera i uspostavio izravan kontakt sa Zemaljskim muzejom Bosne i Hercegovine u Sarajevu.

Poslije odsluženja vojnog roka zaposlio se krajem rujna 1981. upravo u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, najstarijoj znanstvenoj i kulturnoj instituciji u Bosni i Hercegovini. Tu je u Odjelu za arheologiju radio kao kustos za željezno i helenističko doba. Taj je muzej imao vrlo jaku tradiciju u arheologiji i u njemu su se prožimali utjecaji različitih arheoloških škola i gradio se prepoznatljiv pristup, čime je stekao velik ugled u Europi i svijetu. Boško je odmah na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu upisao interdisciplinarni studij ilirologije i napisao magistarski rad *Kulturne grupe brončanog doba na centralno-ilirskom području i njihov odnos prema kasnijim ilirskim plemenima*, koji je obranio 7. svibnja 1986. pred povjerenstvom koje su uz akademika i profesora Borivoja Čovića kao mentora činili akademik i profesor Alojz Benac i dr. Milica Kosorić.

Pod vodstvom Brunislava Marijanovića, sudjelovao je od 1982. do 1984. na arheološkim iskopavanjima helenističkoga grada Daors(..)a iznad Ošan(j)ića kod Stoca. Od 1988. preuzeo je vodstvo u iskopavanjima tog nalazišta za koje je do kraja života bio emotivno vezan. Stručni konzultant mu je cijelo vrijeme bio dr. Zdravko Marić, kojeg je volio, cijenio i poštovao, a čiji je bio izravan i, brzo se pokazalo, dostojan nasljednik na istom radnom mjestu. Najbliži su mu suradnici na iskopavanjima bili Slobodan Kudra, vrhunski dokumentarist i crtač u Zemaljskom muzeju, i Đorđo Odavić, arheolog u Zavičajnom muzeju u Trebinju, s kojima se sprijateljio. Iskopavanje je svake godine vodio u kasno proljeće i rano ljeto, ali su i tada vrućine u osunčanom Stocu bile velike. Kada bi se Boško vratio u muzej s iskopavanja na Ošan(j)ićima, a Đorđo poslovno posjetio muzej (u kojem su se održavali sastanci Arheološkog društva Bosne i Hercegovine), ugledna bi arheologinja Nada Miletić svaki put, kada bi ih vidjela preplanule, s osmijehom dobacila: *Sunce ošaničko*. Time bi sve rekla. Tada je Boško, da izbjegne sunčanicu, počeo na glavi nositi bijelu sportsku terensku kapu na koju se navikao do te mjere da je nije skidao ni u kancelariji čak ni zimi. Ta je kapa dugo bila njegov "zaštitni znak", i po njoj se može prepoznati na terenskim fotografijama.

Pod vodstvom dr. Pavla Anđelića sudjelovao je 1983. na arheološkom rekognosciranju srednjovjekovnih nalazišta na području Neuma, a pod vodstvom dr. Veljka Paškvalina od 1984. do 1986. na arheo-

loškim iskopavanjima rimskog naselja u Vranjevu Selu kod Neuma, kada je otkrivena i djelomično istražena jedna starokršćanska crkva.

U Zemaljskom je muzeju bio uključen u dva vrlo važna projekta. Prvi je bio stalna izložba *Bosna i Hercegovina u prehistorijsko doba*, na kojoj je postavio dio koji se odnosi na željezno i ilirsko helenističko doba. Drugi je bio izrada *Arheološkog leksikona Bosne i Hercegovine* u kojem je napisao oko 150 natuknica o arheološkim nalazištima. Izložba je otvorena i leksikon objavljen 1988. prigodom proslave stote obljetnice Zemaljskog muzeja.

U Zemaljskom je muzeju, tada s oko 100 zaposlenika, upoznao etnologinju Vlastu Jemrić iz Vinkovaca, koja je bila kustos-pedagog u Odjelu za etnologiju. S njom se vjenčao u Livnu, a kum mu je bio njegov najbolji muzejski prijatelj Tihomir Glavaš.

Kada su početkom 1991. napeti politički odnosi između Hrvatske i Slovenije, s jedne, i Srbije, s druge strane, oko budućnosti Jugoslavije bili na vrhuncu, ali još uvijek pod kakvom-takvom kontrolom, u Sarajevu je početkom ožujka održan znanstveni skup *Helenistički urbani kompleks na Gradini u Ošanićima kod Stoca - problemi istraživanja, konzervacije i prezentacije*. Skup su organizirali Zemaljski muzej i Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, a Boško je bio izvršni tajnik i moderator. Osim "neutralnih" i nacionalno "izmiješanih" sarajevskih arheologa i konzervatora sudjelovali su još i zagrebački, zadarski, ljubljanski i beogradski. To je bio posljednji jugoslavenski arheološki znanstveni skup! Kada je u ljeto iste godine izbio rat između Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se odrazio na južni dio Bosne i Hercegovine, Boško je izveo posljednju istraživačku sezonu na Ošan(j)ićima u okviru svog projekta. Odnos između Hrvata i Srba u Hercegovini bio je krajnje napet, a situacija na iskopavanju bila poprilično nezgodna, jer su Ošan(j)ići, odakle su bili fizički radnici, srpsko selo, a Boško je bio Hrvat. Usprkos tome, iskopavanje je za tu godinu bilo uspješno izvedeno zahvaljujući Boškovoju dobronamjernosti koju su prepoznali stanovnici Ošan(j)ića i Đorđo Odavić.

U proljeće 1992. kada se rat naveliko proširio po Bosni i Hercegovini, Boško se s obitelji zatekao na proslavi Uskrsa u Vinkovcima, koji su tada bili na prvoj liniji bojišnice i razdvojeni mirovnim snagama Ujedinjenih nacija. Više se nije mogao vratiti u Zemaljski muzej, jer je Sarajevo bilo potpuno blokirano. Tamo su mu u iznajmljenom stanu i muzejskoj kancelariji ostale sve privatne stvari i dokumentacija za disertaciju.

Krajem studenoga 1992. susreli smo se u Livnu na znanstvenom skupu *Livanjski kraj u povijesti* povodom 1100 godina od prvog spomena imena Livna. Tom smo prilikom nas dvojica i T. Glavaš razgovarali o šturim vijestima o stradanju Zemaljskog muzeja i sudbinama muzejskih radnika, posebno o profesoru Čoviću, koji se zatekao u Bihacu, odsječenom od ostatka svijeta. I u takvoj se situaciji Boško raspitivao je li helenistički kompleks iznad Ošan(j)ića oštećen ratnim djelovanjem i jesu li žitelji današnjeg sela stradali. Rekao nam je da se pokušao zaposliti u Gradskom muzeju u Vinkovcima, ali da je odbijen. Posebno su ga razočarale izjave nekih kolega "da Hrvatska ima mnogo svojih nezaposlenih arheologa da bi tek tako zapošljavala tuđe".

U proljeće 1993. vratio se u Livno gdje se u Općinskom vijeću zaposlio kao referent za zaštitu kulturnog nasljeđa. To je bila godina kada je Bosna i Hercegovina bila u najsloženijoj i najokrutnijoj etapi rata. Jedno od obilježja tog strašnog rata bilo je sustavno uništavanje kulturnog nasljeđa, kako svjesno i namjerno od šovinističkih ekstremista (u prvom redu vjerske i kulturne građevine drugih religija), tako i nesvjesno i nenamjerno tijekom uobičajenih ratnih aktivnosti (u prvom redu arheološka nalazišta na strateškim položajima). Samo u tih nekoliko godina Bosna i Hercegovina izgubila je mnoga od obilježja po kojima je bila poznata. Boškovo zapošljavanje nije u takvoj situaciji bilo oportunitizam da bi imao kakvo-takvo radno mjesto, nego njegova unutarnja reakcija na uništavanje kulturne baštine, koje mu je bilo odbojno. Tada je 1993. i 1994. na Groblju sv. Ive u Livnu, zajedno s T. Glavašem i livanjskim franjevcem i crkvenim povjesničarom fra Bonom Matom Vrdoljakom izveo opsežna arheološka iskopavanja srednjovjekovnog franjevačkog samostana i crkve sv. Ivana Krstitelja na čijim je ruševinama nastalo novovjekovno katoličko groblje. Tom su prilikom otkriveni i ranosrednjovjekovni ili starohrvatski grobovi, starokršćanska crkva, rimska zgrada i ostaci naselja iz željeznog doba. Izvoditi arheološka iskopavanja u ratnoj situaciji bilo je u očima mnogih beskorisno i suludo, ali kada su otkrivene građevine konzervirane i pretvorene u privlačni arheološki park, ljudi su se ponovo počeli navikavati da u kulturno nasljeđe treba ulagati, a ne uništavati ga.

Početkom 1994. Bošku su Općinsko (ratno) vijeće Livna i Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu povjerali da bude glavni urednik Zbornika radova sa znanstvenog skupa *Livanjski kraj u povijesti*, iako je glavnu riječ u pozadini imao fra Bono. Tada, istini za

volju, dolazi do prvog kraćeg razlaza između Boška i mene. Uredništvo je prikupljene rukopise radova poslalo u Zagreb na lekturu uglednom lingvistu, akademiku Petru Šimunoviću. U to su ratno vrijeme profesori hrvatskog (do rata srpsko-hrvatskog ili hrvatsko-srpskog) jezika i književnosti, ne samo obični nego i sveučilišni profesori i akademici, zbog niskog standarda zarađivali lektoriranjem rukopisa radova pripremanih za tisak. Usput su pročišćavali hrvatski jezik od riječi za koje su procjenjivali da su nepoželjne tuđice, a zapravo liječili svoje nagomilane nacionalne i intelektualne frustracije. Posebno je riječ *povijest* postala mjerna jedinica hrvatstva. Bilo je uzaludno s takvima raspravljati da *historija* i *povijest* u humanističkim znanostima na hrvatskom jeziku nisu potpuni sinonimi, odnosno da nekome ne moraju biti istoznačni pojmovi. Posebno nazivi *prethistorija* i *prapovijest* odražavaju različita shvaćanja nepisanog doba u razvoju ljudskog društva. Boško je u novonastalim prilikama odbacio upotrebu naziva *prethistorija* (i *protohistorija*) i prihvatio naziv *prapovijest* (i *protopovijest*), dok ja nisam. Tada su me članovi uredništva i izdavačkog savjeta preko Boška počeli uvjeravati, uvjetovati i ucjenjivati da i ja tako postupim (tim više jer je naziv *prethistorija* bio u naslovu moga rada), ali sam to kategorički odbijao i povukao svoj rad. Na kraju je uredništvo nevoljko prihvatilo moj, ne materinski nego znanstveni jezik. Stvar je bila sasvim drukčija s radom uglednog orijentalista Fehima Spahe o Livnu u rano osmansko doba (jedinom o tom razdoblju u Zborniku), koji je lektoriran prema hrvatskom pravopisu. Jezične promjene te vrste u takvoj situaciji bile su ne samo nepoštivanje Spahinog materinskog jezika (kako god da ga je on tada nazivao) i dijalekta, nego još više nezahvalnost za susretljivost, a u konačnici bezosjećajnost, jer je F. Spaho upravo u to vrijeme poginuo u Sarajevu pod opsadom. Boško je tu, istini za volju, nažalost postupio pragmatično, a ja sam zbog "buntovništva" bio "ponižen" od izdavača na svečanoj prezentaciji Zbornika u Zagrebu u proljeće 1994. godine.

Kada je Boško shvatio da općinske vlasti u Livnu neće ili ne žele riješiti zapošljavanje njegove supruge, koja je cijelo to vrijeme živjela u Vinkovcima sa sinom Nikolom, i kada je osjetio da je on fra Boni u prvom redu pokriće za njegove kolekcionarsko-antikvarne interese i ciljeve, a da su znanstveni u drugom planu, dao je otkaz i u proljeće 1995. napustio Livno. Na njegovo se mjesto ubrzo zaposlio povjesničar i arheolog Davor Marijan, inače njegov daljnji i mlađi rođak (koji je također jedno vrijeme sudjelovao na iskopavanju nalazišta Groblje svetog Ive), ali je i on vrlo brzo dao otkaz. Spretni fra Bono je u jesen

te godine uspio institucionalizirati Franjevački muzej i galeriju na način da zaposlenike financira livanjska općina, ali da on odlučuje tko se (ne)može zaposliti. Međutim, svi su se njegovi dotadašnji arheološki suradnici već bili distancirali od njega. Do potpunog razlaza između njih došlo je kada je fra Bono, čije zasluge nisu sporne, svojevremeno odlučio da dva mlada arheologa iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu objave sve najvažnije nalaze s iskopavanja na Groblju sv. Ive u katalogu *Arheološka zbirka Franjevačkog muzeja u Livnu*. Taj je potez postao razlog zašto rezultati tih ratnih iskopavanja do danas nisu u cjelini objavljeni.

Boško je ostatak 1995. i veći dio 1996. proveo u Njemačkoj na gradilištima kao fizički radnik, odnosno u Vinkovcima i Zagrebu dovršavajući svoju doktorsku disertaciju pod mentorstvom profesorice N. Majnarić Pandžić. Ponovo se pokušao zaposliti u Gradskom muzeju u Vinkovcima, ali je opet bio odbijen. Tek se u prosincu 1996. zaposlio u malom Zavičajnom muzeju *Stjepan Gruber* u Županji kao arheolog i ravnatelj. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu obranio je 9. travnja 1997. doktorsku disertaciju *Željezno doba u istočnoj Hercegovini* pred povjerenstvom, koje su osim N. Majnarić Pandžić, činili profesor Marin Zaninović i dr. Dunja Glogović. Rješenjem Hrvatskog muzejskog vijeća iste je godine stekao zvanje muzejskog savjetnika. Nažalost, ubrzo mu je preminula supruga od teške bolesti, tako da je neko vrijeme ostao u Vinkovcima u kući njezinih roditelja zbog sina Nikole, koji je bio dječak. Godinama je putovao svaki dan iz Vinkovaca na radno mjesto i natrag. Izgledalo je da se u Županji na margini svih arheoloških i općenito društvenih zbivanja u poslijeratnoj Hrvatskoj, sve dok 2000. nisu počela voditi opsežna zaštitna arheološka iskopavanja na trasi autoceste kroza županjsku općinu. Posebno je opsežno iskopavanje vodio na neolitičkom naselju Dubovo-Košno, koje je trajalo pola godine s vrlo velikom ekipom, a na kojem sam na njegov poziv sudjelovao u dva navrata. Tada smo se još više sprijateljili. Zatim je vodio iskopavanje na obližnjem brončanodobnom naselju Dubovo, a 2004. na brončanodobnom naselju i groblju Popernjak kod Bošnjaka.

Dok je bio ravnatelj Muzeja u Županji, adaptirane su dvije kulturno-povijesne građevine (jedna od njih je posljednji čardak iz vremena Vojne krajine) u kojima je muzej smješten, uz njih je izgrađena nova zgrada s uredima i opremljenim spremištima, revidirane su muzejske zbirke, konzervirani i restaurirani mnogi predmeti, postavljena stalna muzejska i preko 40 privremenih izložbi, obnovljen *Županjski*

zbornik te 2003. dostojno proslavljena 50. obljetnica muzeja s izložbom i spomen-knjigom. Muzej u Županji profitirao je s Boškovim dolaskom, ali je to za njega, poslije Zemaljskog muzeja u Sarajevu, ipak bila degradacija. Više je puta sa sjetom govorio kako nikad više neće imati radne uvjete kao u Zemaljskom muzeju i da je to bio najbolji muzej na Balkanu. Kada je zaključio da je za Muzej u Županji uradio dovoljno, odlučio je potražiti novo radno mjesto, odnosno okušati se u sveučilišnoj nastavi arheologije. Međutim, ni to nije prošlo bez teškoća.

Od posljednjeg rata naovamo, većina arheologa u Hrvatskoj nije objavljivala svoje disertacije kao zasebne knjige i tako ih nije dala na uvid široj znanstvenoj javnosti radi procjene njihove kvalitete i vrijednosti. U najboljem slučaju, objavljivali su samo probrane dijelove kao članke u časopisima. Za razliku od njih, Boško je proširio svoju disertaciju i pripremio je za tisak. Tražio je izdavača koji bi mu objavio disertaciju u obliku knjige i pri tome se odrekao honorara. Zemaljski muzej u Sarajevu i druge institucije u Bosni i Hercegovini upravo su se oporavljale od rata i nisu imale sredstava za objavu njegove knjige. Nudio ju je ograncima Matice hrvatske u Bosni i Hercegovini, ali nije bilo sluha. Poslao ju je Institutu za prethistorijsku arheologiju Slobodnog sveučilišta (*Institut für Prähistorische Archäologie, Freie Universität*) u Berlinu, gdje je tada radila profesorica Ljubinka-Biba Teržan iz Ljubljane, ali se disertacija navodno izgubila u poštanskom transportu. Vjerovao je da će u Hrvatskoj lakše objaviti svoju disertaciju, jer su tu objavljene mnogobrojne luksuzne arheološke knjige. Međutim, za objavu njegove disertacije kao knjige nije bilo zanimanja. Na kraju je 2001. svoju disertaciju objavio u *Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku*, ali ne kao predviđeni i očekivani *supplementum* nego "članak" od preko 200 stranica. Za utjehu je dobio 50 separata koji su opsegom imali oblik knjige.

Usprkos našem prijateljstvu nisam se ustručavao napisati recenziju toga njegova uistinu vrijednog znanstvenog djela, a da izađe što prije objavio sam je u stručnom časopisu *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*. Tu je, na žalost, naknadnom svojevolumenom uredničkom intervencijom narušen moj stil i upravo tamo gdje se Boško nije svojevremeno usudio intervenirati (razlikovanje *historije* i *povijesti*) urednikov zakašnjeli hrvatski nacionalizam i terminološko nerazumijevanje nanijeli su štetu. Ubrzo sam zažalio što mu recenziju nisam dao na uvid prije objave da možemo prodiskutirati neke probleme, a posebno što je nisam objavio u nekom uglednom znan-

stvenom časopisu dvojezično da može biti pristupačna specijalistima za željezno doba izvan južnoslavenskoga govornog područja. Boško je bio jedan od rijetkih na čije sam se djelo kritički osvrnuo, a da se to nije odrazilo na naš privatni ljudski odnos. Nije nikad napismeno reagirao, ali mi je prvom prilikom rekao da uglavnom ostaje pri svojim postavkama i zaključcima, odnosno da ne prihvaća moje, da sam bio previše oštar ali ne i zlonamjerman i neobjektivan te da sam "fasciniran djelom Bore Čovića", čije sam teorije tom prilikom branio, slijedio i razvijao.

Boško je i poslije objave disertacije mukotrpno i pošteno probijao svoj znanstveni put u arheologiji. Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske propisalo je zakon da za izbor u više znanstveno i sveučilišno zvanje kandidat mora objaviti knjigu, ali ne i to da ta knjiga treba biti izvorna. Zbog toga je česta praksa da (pre)ambiciozni arheolozi, historiografi i povjesničari umjetnosti (čije ambicije nisu proporcionalne njihovom znanju, sposobnosti i marljivosti) nalaze rupu u zakonu i objavljuju svoje sabrane ili probrane radove kao poglavlja knjiga, koje ponekad, najblaže rečeno, imaju čudne (i čedne) naslove za znanstvena djela. Za razliku od njih, Boško je objavio knjigu u kojoj je iscrpno i pedantno predstavio rezultate svojih iskopavanja brončanodobnih nalazišta na županjskom području. Svojoj je knjizi dao naslov *Crtice iz prapovijesti Slavonije (brončano doba)*, u čemu se također vidi njegova skromnost.

Kada je profesorica N. Majnarić Pandžić otišla u mirovinu, a da nije ostavila izravnog nasljednika za nastavu brončanog i željeznog doba, Boško se u jesen 2003. natjecao za radno mjesto docenta na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Odbijen je od povjerenstva Odsjeka za arheologiju s objašnjenjem da ne ispunjava uvjete (tu se vjerojatno mislilo na nedostatak nastave), a to je radno mjesto popunjeno tek 2005. kada je stasao favorit tog odsjeka. Tada sam ponovo zažalio što sam objavio recenziju Boškove disertacije, barem što je to bilo prije tog izbora, jer sam pomišljao da bi i to mogao biti alibi za odbijanje Boška.

Neuspjeh u krilu njegove *Alma mater* Boška je razočarao, ali ga nije pokolebao. Priznanja su zaredala na drugim sveučilištima. U isto vrijeme, u ljetnom semestru školske godine 2003./2004. pozvan je kao honorarni predavač na tek pokrenutom studiju arheologije na Pedagoškom fakultetu, ubrzo Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru, gdje je godinama predavao prehistorijsku arheologiju brončanog i željeznog doba. Prešao je 2005. na Sveučilište u Zadru na stalno

radno mjesto docenta na Odjelu za arheologiju. Tu je predavao kolegije: *Uvod u arheologiju*, *Zaštitu spomenika kulture* i *Muzeologiju* na preddiplomskom studiju i prethistorijsku arheologiju brončanog i željeznog doba na poslijediplomskom studiju. Kupio je stan na kredit i preselio se sa sinom u Zadar. Nije se uklopio u novoj radnoj sredini s nadređenim starim muzejskim kolegom i iznenada je u jesen 2007. napustio Zadar i prešao na Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku. Tamo je na studiju povijesti predavao predmete arheoloških tema. Ponovo se nastanio u Vinkovcima i putovao na radno mjesto. Poslije objave svoje knjige o brončanom dobu promaknut je 2011. u zvanje izvanrednog profesora. Na poziv Filozofskog fakulteta u Sarajevu predavao je na tek pokrenutom studiju arheologije kao gostujući profesor teme iz eneolitika, brončanog i željeznog doba od zimskog semestra školske godine 2008./2009. Zbog nedostatka nastavnika za prethistorijsku arheologiju i dalje je povremeno sudjelovao u nastavi i obranama magistarskih radova na poslijediplomskom studiju arheologije u Zadru. Zbog bolesti je u ljetnom semestru školske godine 2009./2010. morao otkazati nastavu u Mostaru, Sarajevu i Zadru, jer su ga duža putovanja iscrpljivala. Svaki put kada bi se oporavio poslije mučnih terapija držao je nastavu u Osijeku, sve do potpune iznemoglosti nekoliko mjeseci prije smrti 27. siječnja 2014. godine. Njegovo iscrpljeno tijelo predano je zemlji na katoličkom groblju u rodnoj Priluci, njegov duh vraćen našem Stvoritelju u kojeg je čvrsto vjerovao i pred kojim je bio ponizan, a nama ostaju znanstveni plodovi njegovog bistrog uma.

Glavno polje Boškovo znanstvenog i istraživačkog rada bili su željezno i helenističko doba, pa je razumljivo da je tu dao najveći doprinos. Prvi njegov objavljeni rad posvećen je bogatim nalazima iz jedne željeznodobne delmatske ravne zajedničke grobnice u zaselku Vašarovinama u njegovoj rodnoj Priluci. Naime, tu je smješten značajan kompleks željeznodobnih i rimskih nalazišta, ali on nije nikad arheološki iskopavan. Kako mi je pričao, upravo ga je arheološko bogatstvo u Vašarovinama kao mladića privuklo arheologiji kao životnom pozivu. Zapravo, nas smo se dvojica i upoznali početkom kolovoza davne 1986. zahvaljujući arheološkim nalazima iz Vašarovina koje sam ja prikupio.

Zatim je uslijedio rad o davno nađenim, ali najvećim dijelom neobjavljenim željeznodobnim grobnim nalazima iz Gradca kod Neuma i novim nalazima s Prenjske gradine kod Stoca, dakle na području gdje je upravo sudjelovao na terenskim istraživanjima. Već u ta dva potonja rada nazirala se tema njegove buduće disertacije o željeznom dobu u

istočnoj Hercegovini, koje je bilo vrlo slabo poznato. U svojoj je doktorskoj disertaciji prikupio gotovo sve njemu poznate i pristupačne nalaze u istočnoj Hercegovini. Po prvi su put obrađeni i objavljeni grobni nalazi iz tumula u zaselku Ždrijeloviću u Ljubomiru kod Trebinja, koje je iskopavao njegov predšasnik Z. Marić. Posebno mu je izašao u susret dr. Miroslav Palameta, profesor starije hrvatske književnosti na sveučilištima u Mostaru i Splitu, koji je kao strastveni arheolog-amater otkrio nekoliko nalazišta i prikupio ili spasio važne grobne cjeline i ponekad jedinstvene predmete u okolici Stoca (Radimlja-Konštica, gradina Martinovića gomila u Hodovu, Pješivac i Donji Brštanik). Zatim je Boško proširio svoju temu na nalazišta na Dubrovačkom primorju s otočjem te Boku kotorsku, koji predstavljaju prirodnu cjelinu s istočnom Hercegovinom. Opisao je gotovo sva poznata nalazišta na tom području i kvalitetnom tipološko-kronološkom metodom obradio nalaze, a svojom je monografijom popunio veliku prazninu koja je bila u monumentalnom petom svesku (tomu) edicije *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, posvećenom željeznom dobu.

Dok je radio u Livnu, slučajno je nađena ostava oružja i ratničke opreme na Grepcima blizu Gradine iznad Vašarovina. Zahvaljujući Boškovom ugledu i poznanstvu nalaznik ga je odmah obavijestio o njezinu otkriću, pa je tako sačuvana za znanost i kulturu. Ta je ostava zbog svoga sadržaja vrlo važna i značajna za poznavanje prijelaza iz brončanog u željezno doba na zapadnom Balkanu. Boško je velikom brzinom napisao studiju o toj ostavi, čiju je vrijednost umanjila samo loša tehnička obrada i reprodukcija ilustracija u časopisu u kojem ju je objavio. Ta je ostava ujedno bila poticaj da dovrši svoju disertaciju o željeznom dobu. U proučavanju prijelaza iz brončanog u željezno doba nadovezuje se i njegov doprinos simbolici vodenih ptica na osnovi rekonstrukcije pektorala iz znamenite ostave oružja i nakita u Velikom Mošunju kod Travnika.

Helenistički grad Daors(...) iznad Ošan(j)ića, središte ilirskih Daorsa, bio je najvažnije nalazište koje je iskopavao. Svojim četverogodišnjim iskopavanjima znatno je dopunio i proširio poznavanje toga grada. Na akropoli je otkrio druga ili sjeveroistočna vrata u megalitskom bedemu. U predgrađu je iskopao veći broj stambenih i poslovnih građevina te definirao četvrti, ulice i pretpostavio agoru. Rezultate iskopavanja vezanih za arhitekturu i urbanizam objavio je u nekoliko zapaženih studija, ali mnogobrojne pokretne nalaze, nažalost, u novonastalim životnim okolnostima nije imao mogućnost i priliku u potpunosti obraditi i objaviti. U zasebnim je radovima obradio pro-

toantička utvrđena naselja u okolici Stoca i Mostara s obrambenim zidovima koji imitiraju megalitski način gradnje.

Još dok su mu glavne preokupacije bile željezno i helenističko doba, našao je na Prenjskoj gradini ulomak obredne posude kakve su poznate u neolitiku i upozorio da ako gradinski položaji nisu bili naseljeni u neolitiku, mogli su biti korišteni u kultne svrhe. U Županji je proširio svoje zanimanje na neolitik. Gotovo u potpunosti je iskopao neolitičko naselje sopotske kulture u Dubovu-Košnu. Tada se jasno na velikoj površini pokazao raspored i karakter različitih građevina, od kojih su neke likovno rekonstruirane. Također je svoje zanimanje proširio na eneolitik i brončano doba. Upozorio je na novo nalazište vučedolske kulture u Štitaru. Proučavao je tzv. tekstilni način ukrašavanja keramičkog posuđa u županjskom kraju, prikaze shematiziranih antropomorfnih likova na keramičkom posuđu povodom nalaza iz Repovca kod Štitara, te posebno kulturnu skupinu Barice-Gređani, kojoj je svojom monografijom dao najveći pojedinačni doprinos.

Dok je radio u Livnu, svoje je zanimanje već bio proširio i na rimsko doba na Livanjskom polju. Upozorio je na mogući rimski vojni logor na Drinovcu u blizini Priluke, opisao je nepoznatu dionicu rimske ceste između Prispa i Velikog Kablića, istražio je grobnicu kod Prispa, čiju su arhitekturu činili dijelovi starijih tzv. urni, a zapravo osuarija kojima je prvi put dao prijedlog rekonstrukcije, osvrnuo se na kasnoantičku ili starokršćansku crkvu u Livnu.

Navedene teme koje je obradio i kvaliteta kojom je to napravio govore o Boškovoju velikoj intelektualnoj širini i znanstvenoj erudiciji. Nažalost, nije mu bilo dano da poživi duže da arheologiji doprinese još više i da zaokruži svoje životno djelo. Usprkos tome, trag koji je ostavio dovoljno je velik da će Boškovo ime i djelo biti trajno prisutni u arheologiji na prostoru u kojem je djelovao, što se vidi i iz njegove bibliografije. Ali, u konačnici je najvažnije kakav je tko čovjek, a Boško je bio pojam skromnosti, dobronamjernosti i prijateljske susretljivosti. Takvome teško da netko može nešto zamjeriti, ali se o takvog lako može ogriješiti.

BIBLIOGRAFIJA BOŠKA MARIJANA

Monografije i sinteze

1. "Željezno doba na južnojadranskom području (istočna Hercegovina, južna Dalmacija)", u: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 93 (2000), Split, 2001., str. 7-221, 31 slika, 5 grafikona, 4 tabele i 17 tabla. Summary: "The Iron Age of the Southern Adriatic Area (Eastern Herzegovina, Southern Dalmatia)", pp. 199-204.
2. *Zavičajni muzej Stjepana Grubera 1953. - 2003.*, Županja, 2004., 70 stranica, 39 slika.
3. *Crtice iz prapovijesti Slavonije (brončano doba)*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera Osijek, Filozofski fakultet Osijek, Osijek, 2010., 261 stranica, 73 table, 34 slike (fotografije, planovi, tabele, grafikoni). Summary: "Notes of Prehistory of Slavonia (bronze age)", pp. 157-174.

Studije i rasprave

4. "Zajednička grobnica željeznog doba iz Vašarovina kod Livna", u: *Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija*, Nova serija, 40/41 (1985/1986), Sarajevo, 1986., str. 23-38, 2 table, 2 slike. Summary: "Iron Age Communal Grave from Vašarovine near Livno", p. 36.
5. "Grobni nalazi iz Graca kod Neuma", u: *Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija*, Nova serija, 42/43 (1987/1988), Sarajevo, 1989., str. 35-59, 2 slike, 5 tabla. Résumé: "Les trouvailles sépulcrales de Gradac près de Neum", p. 49.
6. "Protohistorijski nalazi s Gradine u Prenju kod Stoca", u: *Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija*, Nova serija, 42/43 (1987/1988), Sarajevo, 1989., str. 61-71, 3 slike, 2 table. Résumé: "Trouvailles protohistoriques de la Gradina de Prenj près de Stolac - Bosnie-Herzégovine", p. 69.
7. "Staklene posudice iz Grčke u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine (Sarajevo)", u: *Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija*, Nova serija, 42/43 (1987/1988), Sarajevo, 1989., str. 73-82, 3 table. Résumé: "Petits récipients en verre originaires de Grèce au Musée national de Bosnie-Herzégovine", p. 79.
8. a) "Sjeveroistočna vrata na megalitskom zidu na Gradini u Ošanićima kod Stoca", u: *Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija*, Nova serija, 46, Sarajevo, 1991. (ponovo tiskano 2005.), str. 87-112, 3 table,

7 planova, 1 slika. Résumé: "Porte nord-orientale dans le mur mégalithique de la cité illyrienne de Daors..a à Ošanići chez Stolac", p. 109.

8. b) "Sjeveroistočna vrata u megalitskom zidu na Gradini u Ošanićima kod Stoca", u: *Diadora*, 18-19, Zadar, 1997., str. 19-46, 7 planova, 6 slika i 1 tabla. Summary: "The northeastern gate of the megalithic wall at the hillfort of Ošanići near Stolac", pp. 44-45.

9. "Nalaz dijela obredne posude na Gradini u Prenju kod Stoca", u: *Opuscula archaeologica*, 18, Zagreb, 1992., str. 49-55, 1 slika. Zusammenfassung: "Fund eines Kultgefäßes auf der Wallburg in Prenj bei Stolac", S. 55.

10. "Jedan zanimljiv skup arheoloških nalazišta na Livanjskom polju", u: *Livanjski kraj u povijesti*, Izdavač: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika - Split, Općinsko hrvatsko vijeće obrane - Livno, Split - Livno, 1994., str. 31-41, 7 slika. Zusammenfassung: "Eine interessante Gruppe der Archäologischen Ablagerungen im Livanjsko Polje (Livnos Feld)", S. 41; Summary: "An interesting group of archaeological sites in the field of Livno", p. 41.

11. "Ostava ratničke opreme na Grepcima u Livanjskom polju", u: *Opuscula archaeologica*, 19, Zagreb, 1995., str. 51-67, 2 table, 4 slike i 1 karta. Summary: "Hoard with the War Equipment at Grepci in Livno Field", p. 65.

12. "Naseobinski obrambeni sustavi helenističkog doba u stolačkom kraju", u: *Stolac u povijesti i kulturi Hrvata*, Humski zbornik, IV., Zagreb - Stolac, 1999., str. 73-91, 5 priloga. Zusammenfassung: "Hellenistische Fortifikationssysteme in der Gegend von Stolac", S. 85-86.

13. "Ploče rimskih urna na Grepcima kod Livna", u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, XXXII-XXXIII (1999-2000), Zagreb, 2000., str. 165-186, 12 slika. Summary: "Roman urn slab sin Grepci near Livno", pp. 185-186.

14. "Gradina u Ošanićima u Stocu (treba: kod Stoca - sic!) (naseobinski okviri i problemi arheoloških istraživanja)", u: *Hercegovina*, 6-7 (14-15), Mostar, 2000. - 2001., str. 7-29, 4 slike i 2 plana. Zusammenfassung: "[nedostaje: Gradina im Ošanići bei Stolac - sic!] Siedlungsrahmen und Schwierigkeiten bei archäologischen Untersuchungen", S. 25-27.

15. "Jedan nalaz vučedolske kulture iz županjske Posavine", u: *Osječki zbornik*, XXVI, Osijek, 2002., str. 9-26, 19 slika, 2 table. Summary: "One Find of Vučedol Culture from Županja Sava Region", p. 26.

16. "Razvoj simbolike vodenih ptica na primjeru prsnoga nakita kasnoga brončanog i ranoga željeznog doba u Bosni i Hercegovini", u: *Spomenica Alojzu Bencu, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, XXXII/30, Sarajevo, 2002., str. 217-234, 1 slika i 1 prilog. Zusammenfassung: "Die Entwicklung der Symbolik der Wasservögel am Beispiel des Fingerschmucks der Spätbronze- und Früheisenzeit in Bosnien-Herzegowina", S. 231.
17. "Crtež na fragmentima keramike iz Repovca kod Štitara (Županja)", u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti*, 27, Zadar, 2003., str. 1-28, 20 slika. Summary: "A Drawing on the Pottery Shards from Repovac near Štitar (Županja)", pp. 26-28.
18. "Nalazi keramike s licenskim ukrasima u županjskom kraju", u: *Opuscula archaeologica*, 27, Posvećeno Nives Majnarić-Pandžić, Zagreb, 2003., str. 103-115, 5 slika. Summary: "The Pottery with the Litzen Decoration from the Area around Županja", pp. 114-115.
19. "Pretpovijesna arheološka nalazišta Dubovo-Košno i Dubovo kod Županje", u: *Županjski zbornik*, 11, Županja, 2003., str. 13-22, 4 slike.
20. "Neolitičko naselje Dubovo-Košno kod Županje", u: *Od Sopota do Lengyela. Prispevki o kamenodobnih in bakrenodobnih kulturah med Savo in Dravo, Annales Mediterranea*, Koper, 2006., str. 43-51, 13 slika. Summary: The Neolithic Site at Dubovo-Košno near Županja, p. 51.
21. "Nasebinski elementi na neolitičkome lokalitetu Dubovo-Košno kod Županje", u: *Archaeologia adriatica*, 1, Zadar, 2007., str. 55-84, 6 slika, 1 tabela, 11 tabla. Summary: "Settlement Elements at the Neolithic Site od Dubovo-Košno near Županja", pp. 83-84.
22. "Brončani i koštani predmeti iz Popernjaka kod Bošnjaka - Županja", u: *Histria Antiqua*, 19, Zagreb, 2010., str. 233-244, 4 table i 3 slike. Summary: "Bronze and bone artefacts from near Bošnjaci - Županja", p. 244.
23. "Gradina u Ošanićima - transformacija prapovijesnoga gradinskog u urbano naselje", u: *Histria Antiqua*, 20, Zagreb, 2011., str. 177-187, 7 slika. Summary: "The Hillfort in Ošanići: the transformation of a prehistoric hillfort settlement into a proto-urban/urban settlement", p. 187.
24. "Protopovijesno doba u Hercegovini", u: *Hum i Hercegovina kroz povijest*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa odr-

žanog u Mostaru 5. i 6. studenoga 2009., knjiga I., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., str. 25-54, 7 tabla. Summary: "The Proto-historic Era in Herzegovina", pp. 53-54.

25. "Polog u prapovijesti", u: *Župa Polog*, Crkva na kamenu - Župni ured Polog, Mostar - Polog, 2013., str. 95-107, 7 slika.

Znanstveno-popularni radovi

26. "Informacija o stanju i kvalifikovanosti naučnih kadrova iz arheologije u Bosni i Hercegovini" (suautor Tihomir Glavaš), u: *Arheološke novosti*, 4, Arheološko društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1986., str. 26.

27. "Novija arheološka istraživanja na Gradini u Ošanićima", u: *Slovo Gorčina*, 18, Stolac, 1990., str. 29-32.

28. "Bistrički samostan na groblju sv. Ive u Livnu", u: *Kalendar svetoga Ante*, Livno, 1995., str. 120-126, 1 plan.

Prethodna priopćenja

29. "Zaštitna istraživanja arheoloških lokaliteta uz južni trak autoceste Zagreb - Lipovac, dionica V. Kopanica - Županja, poddionica Babina Greda - Županja", u: *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 2, Zagreb, 2001., str. 35-45, 1 karta, 1 plan, 1 slika. Summary: "Archaeological Rescue Excavations at the Site along the Southern Carriageway of the Motorway Zagreb - Lipovac, Section Velika Kopanica - Županja, Subsection Babina Greda - Županja", p. 45.

30. "Popernjak, Bošnjaci", u: *Hrvatski arheološki godišnjak*, 1 (2004), Zagreb, 2005., str. 24-26, 3 slike.

31. "Zaštitna arheološka istraživanja nalazišta Popernjak kod Bošnjaka (Županja)", u: *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, XXXVII/2, Zagreb, 2005., str. 35-41, 5 slika. Summary: "Archaeological Rescue Excavations at the Popernjak Site near Bošnjaci (Županja)", p. 41.

Katalozi izložbi

32. *Popernjak: naselje i nekropola brončanog doba*, Zavičajni muzej Stjepana Grubera, Županja, 30. studenog - 22. prosinca 2005., 20 stranica, 13 slika.

Darko Periša